

UDC: 82.091 : 821.161.2 + 821.133.1

ОПОЗИЦІЯ «СВОЄ / ЧУЖЕ» В АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПОВІСТІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ «БЕЗ КОРИННЯ» ТА АВТОБІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ ІРЕН НЕМИРОВСЬКИ «ВИНО САМОТНОСТІ»

Тетяна Смушак

Асистент,
Кафедра французької філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 57,
e-mail: t_smushak@mail.ru

РЕФЕРАТ

Мета. Статтю присвячено інтерпретації художньої опозиції «своє / чуже» (виходячи з парної теми «батьківщина / чужина») в автобіографічній повісті «Без коріння» української письменниці Наталени Королевої та автобіографічному романі «Вино самотності» французької романістки Ірен Немировськи. Метою цієї статті є виявлення типологічних збігів та відмінностей у репрезентації опозиції «своє» / «чуже» письменницями, які різняться національною та мовною приналежністю. **Дослідницька методика.** Дослідження ґрунтується на компаративістичному підході із застосуванням порівняльно-типологічного, біографічного, психоаналітичного, контекстуально-інтерпретаційного методів. **Результати.** У статті доведено, що між порівнюваними творами є низка суголосних поетикально-композиційних схем на окресленому рівні, а також ряд відмінностей, зумовлених специфікою світоглядних ідеологій і творчих інтенцій авторок. **Наукова новизна.** Вперше в українському літературознавстві за допомогою компаративного інструментарію досліджено бінарну опозицію «своє»/«чуже» у творах «Без коріння» та «Вино самотності». **Практичне значення.** Запропонована стаття може бути використана при подальшому вивченні українського та французького літературних процесів першої половини ХХ ст., зокрема творчості Наталени Королевої та Ірен Немировськи.

Ключові слова: опозиція, «своє / чуже», «батьківщина / чужина», дезадаптація, відчуження.

OPPOSITION «NATIVE / FOREIGN» IN THE AUTOBIOGRAPHICAL NOVELLA OF NATALENA KOROLEVA «WITHOUT ROOTS» AND AUTOBIOGRAPHICAL NOVEL OF IRENE NEMIROVSKY «THE WINE OF SOLITUDE»

Tetiana Smushak

Assistant,
Department of French Philology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine),
76018, Ivano-Frankivsk, 57, Shevchenko str.,
e-mail: t_smushak@mail.ru

ABSTRACT

Aim. The article is devoted to the interpretation of artistic opposition «native / foreign» (based on the dual theme «homeland / foreign land») in the autobiographical novella of Ukrainian writer Natalena Koroleva «Without Roots» and the autobiographical novel of French novelist Irene Nemirovsky «The Wine of Solitude». The purpose of this article is to identify typological coincidences and differences in the representation of opposition «native / foreign» by the writers, who are of different national and linguistic origin. **Methods.** The study is based on comparative approach applying comparative-and-typological, biographical, psychoanalytic, contextual-and-interpretive methods. **Results.** The article proved that between the compared works there is a number of consonant poetical-and-composite schemes at a certain level, as well as some differences due to

specific ideologies and artistic intentions of the writers. *Scientific novelty*. For the first time in Ukrainian literary criticism binary opposition «native»/«foreign» in the works «Without Roots» and «The Wine of Solitude» was studied applying comparative method. *The practical significance*. This article can be used for further study of Ukrainian and French literary processes of the first half of the twentieth century, including works of Natalena Koroleva and Irene Nemirovsky.

Key words: opposition, «native / foreign», «homeland / foreign land», maladaptation, estrangement.

Бінарна опозиція «своє / чуже» неодноразово потрапляла в поле зору науковців. Зацікавленість пояснюється тим, що уявлення про *своє* і *чуже* закладено у свідомості людини онтологічно та може проявлятися в усіх сферах дійсності. «Використовуючи порівняльний метод, людина краще усвідомлює, що рівновага на нашій планеті завжди забезпечується існуванням двох – плюсового (+) і мінусового (–) – полюсів, що все в світі ґрунтується на протилежностях...» [9, с. 259]. На думку Ю. Лотмана, «в основі внутрішньої організації елементів тексту зазвичай є принцип бінарної семантичної опозиції...» [8, с. 227]. У літературі ця опозиція досліджується в різних аспектах, на різних рівнях. Найчастіше її супроводжують парні теми «душа / тіло», «природа / цивілізація», «село / місто», «батьківщина / чужина».

Протиставлення «батьківщина / чужина» особливо актуалізується у творчості письменників-емігрантів. Г. Грицик зазначає: «Антонімічне протиставлення батьківщина-чужина є одним із вагомих елементів світосприйняття авторів в еміграції, зумовленого як особистими, так і суспільно-політичними чинниками. У такому контексті простежується чітка градація епітетів та мікрохарактеристик на позначення компонентів названої антитези: рідне – позитивне, чуже – негативне, вороже, небезпечне» [4]. «Реконструюючи біографії „людей без батьківщини” – вигнанців, біженців, скитальців, література ставить не лише соціальну проблему експатріації і безпритульності, асиміляції і збереження ідентичності, а й ментальні проблеми інакшості, втрати центру, діалогу між тотожністю та відмінністю» [2, с. 374].

За К. Обергом, коли особистість потрапляє до нової культури, то зазнає «культурного шоку» – постійне відчуття тривоги, роздратованість, несприйняття місцевих страв, страх перед контактами з іншими людьми, невпевненість у собі, безсоння, зловживання алкоголем, психосоматичні захворювання, депресія, суїцидальні наміри, агресивність, ворожість щодо представників країни перебування [див.: 11]. Психологи схильні до думки про те, що входження індивіда в нову для нього культуру супроводжується зміною його ціннісних орієнтацій, рольової поведінки, соціальних установок. «Найважче процес міжкультурної адаптації відбувається в переселенців, яким потрібно повністю інтегруватися в іншу культуру, стати повноцінним громадянином певної країни й навіть трансформувати свою соціальну ідентичність» [1, с. 191].

Художня опозиція «своє / чуже» (огляду на парну тему «батьківщина / чужина») не випадково простежується в автобіографічній творчості української письменниці Наталени Королевої та французької романістки Ірен Немировськи. Дається взнаки особистий досвід письменниць, маркований входженням у «чужий» (іноземний) простір – український та французький відповідно. Цілком логічно, що творчі особистості, які пережили тугу за батьківщиною, що

виявилась наслідком відриву їх від рідних місць, від своєї країни, вдалися до художнього зображення психологічного образу «іншого», що «вирізняється з-поміж розмаїтого імагологічного літературного арсеналу здатністю наблизити читача до внутрішнього світу людини іншої національності» [2, с. 370].

Туга головної героїні автобіографічної повісті Наталени Королевої «Без коріння» – Ноель, яка після дванадцяти років монастирського виховання у французьких Піренеях, вирушає назустріч новому, такому чужому й незрозумілому їй життю в Україні («Від цього непривітного вестибюлю київського двірця починається нове, цілком інакше життя, таке чуже й незрозуміле...» [6, с. 48]), не лише вплітається в ностальгійні мотиви («Серце стиснулося солодким сумом, мов давно забуті милі істоти несподівано ласкавою рукою діткнулися душі» [6, с. 74]), але й переходить у двочленну форму «батьківщина – чужина», де обидва елементи перебувають у чітко виявленій опозиції один до одного («Справді контраст між її усміхненим Півднем і тим, що бачила тут, сильно вражав...» [6, с. 52]).

Тужливий настрій домінує у викладі нелегких життєвих деструкцій мадемуазель Рози (гувернантки-француженки, яка виховувала Елен) в автобіографічному романі Ірен Немировськи «Вино самотності». «Ніколи, ніколи я не звикну до цієї країни...» [10, с. 16], – із сумом зітхала мадемуазель Роза. Причини, які спонукали француженку Розу покинути батьківщину, приїхати до Російської імперії та няньчити Елен, невідомі. «Чи кохала вона? Чи втратила коханого? Чи була щасливою? Чому вона приїхала до Росії й пішла няньчити чужих дітей? Цього Елен ніколи не дізнається» [10, с. 26]. Розпал Першої світової війни остаточно згасив її сподівання на повернення додому («Але ми все одно не змогли б поїхати до Парижа, бідолашна моя Елен, бо зараз війна, – сумно відказала мадемуазель Роза» [10, с. 60]).

Опозиція «батьківщина / чужина», згідно з твердженням Я. Розумного, – це «протиставлення світів: світу свого, що в пам'яті, пережитого в родинному колі, під крилом батьків, серед краси природи..., й світу, що в книгах, звичаях і легендах, – світові новому, дійсному, але чужому, ще не збагненному, який нічим йому не нагадує його втраченого світу» [12, с. 83]. Два світи («там» і «тут»), що співіснують у свідомості Ноель, постійно порівнюються, протиставляються, а отже, спричиняють складну психологічну «дуалістичність» її душі: «Там віра, справді, перепліталася дуже тісно з усім життям, так що неможливо було уявити собі одне без другого. Але ж і тут віра була в усіх формах життя, тільки ж вона була накинена кимсь згори, примусова, „наказана” під страхом неминучої кари» [6, с. 86]. Ноель прожила свій монастирський період оточена «найбільшою приязню та теплою опікою всіх цих „своїх”, але не кривих. <...> А тут про це не було й згадки» [6, с. 54].

«Свій світ» мадемуазель Рози – поміж близьких людей, знайомих місць і ситуацій («Мадемуазель Роза тим часом розповідала про своє дитинство, про сестер і брата, про їхні ігри, про монастир урсулінок...» [10, с. 25]), – є таким не подібним до її нового (теперішнього) світу – у чужій країні та чужому родинному колі («В повітрі ширяли кажани, й щоразу, коли якийсь із них безгучно пролітав просто над головами, мадемуазель Роза, француженка-гувер-

нантка, скрикувала й сміялася» [10, с. 11]; «Все її життя було зосереджене на добробуті Елен, та Елен виросла... <...>. Їх об'єднував страх, який жодна з них не сміла озвучити – що мадемуазель Розу проженуть» [10, с. 79]).

Особистість, яка соціально й психологічно інтегрується із чужою культурою, мусить, згідно з висновками психологів, пам'ятати про особливості рідної культури, традиції та звичаї свого народу. Тільки в такому випадку можна говорити про адекватну міжкультурну адаптацію [3, с. 153]. Вхідження Ноель у нове суспільство супроводжувалось активними виявами нею поваги та шани до європейських культурних традицій (французьких, іспанських). Почувши в Київському інституті шляхетних дівчат знайому мелодію, дівчина пригадала слова улюбленої пісні, ще там, у минулому, теплому оточенні монастиря, не втрималась і завела іспанський танок. «Відбивала дрібно й чітко такт танку, а черепочки в призначених пальцях цокотіли радісно, мов сміялися переливчастим сміхом із дійсності, що ніколи не може згасити іскристих барв приємної згадки ані заслонити спогаду» [6, с. 75].

Мадемуазель Роза співала часто, голос у неї був слабкий, але чистий і ясний. Вона співала: «Мальбрук іде на війну», «Кохання втіха живе не більше миті». Французькі пісні у виконанні улюбленої гувернантки дуже припадали до душі Елен. Дівчинка наполегливо просила: «Будь ласка, заспівайте, мадемуазель Розо. Заспівайте „Марсельезу“. Знаєте дитячий куплет: „Вийдемо на прою...“ Ой, як би я хотіла бути французенкою! – Ти маєш рацію, Лілі! Це найліпша країна у світі...» [10, с. 27].

Індекс культурної дистанції включає в себе мову, релігію, структуру сім'ї, рівень освіченості, матеріальний комфорт, клімат, одяг тощо [13, с. 287]. Процес адаптації Ноель до нової культури міг би, очевидно, бути менш болісним, якби вона володіла чужою їй московською мовою. «Романських мов, – як казали інститутки, „мов католицьких“ – знала кілька, а слов'янських – жодної. В інституті могла розмовитися свobodно в різних мовах, лише не в московській» [6, с. 73]. Мадемуазель Роза теж «не розуміла мови цієї країни, де жила вже майже п'ятнадцять років» [10, с. 79].

Рівень культурного шоку в індивідів усе ж може мінімізуватись, якщо вони намагаються налагодити контакти з новим суспільством [1, с. 192]. Ноель, проте, не мала дружелюбних відносин з інститутками, не знайшла порозуміння й із класовими дамами, що могло полегшити їй психологічну інтеграцію в чужу культуру. Вона була «ворог», «особливо ж тому, що мовчала, мала зовсім спокійний вигляд і не показувала своїх душевних переживань» [6, с. 126]. Лікар Артур Шефер впевнено ставить діагноз: Ноель помре не від туберкульозу, а від того, що вона тут без коріння, вирвана зі свого ґрунту й пересаджена в чужий. Бо вона із сонячного Провансу, де «звикла не тільки до сонячного тепла, але ж і до теплового усміху, до ласкавих облич черниць... І от, цю дівчину привозять у холодну, сіру казарму, вчать... товаришувати з людьми, що вважають за ідеал пристойності „тільки те, що трохи нудне“ ...» [6, с. 105].

Нестача товариського спілкування в умовах нової культури виявилась основною причиною хворобливого фізичного та психологічного стану мадемуазель Рози. «Мадемуазель Роза так зістарилася за час війни... За три

роки не мала звісток від родичів... У Санкт-Петербурзі друзів у неї не було. <...> Її все дратувало» [10, с. 79]. На думку К. Оберга, кожна культура містить багато символів соціального оточення, вербальних і невербальних засобів спілкування, які допомагають мігрантові в ситуаціях повсякденного життя й багато з яких він навіть не усвідомлює. Коли ця незрима система вільної орієнтації у світі стає неадекватною в умовах нової культури, мігрант відчуває глибоке нервово потрясіння [11].

Спостереження психологів підтверджують зокрема, що відчуження особистості може приймати форму аутизації. «У найзагальнішому вигляді це відхід особистості в свій внутрішній світ. <...> Для осіб з високим рівнем аутизації характерна орієнтація головним чином на внутрішні критерії, втрата здатності до інтуїтивного розуміння оточуючих, у зв'язку з цим порушення адекватного емоційного реагування» [7, с. 227]. Думки Ноель про власну «чужість» в осередку інститутських товаришок, своєї родини переходили часом у сонні марева: «Зненацька побачила в уяві, що перед нею весь світ – як безмежна рівнина. По ній зриваються вихори й крутяться гарячим піском. <...> Вона, Ноель, скаче на вороному, блискучому, як шовк, коні» [6, с. 131–132].

Ослаблення соціальних зв'язків, брак комунікації в Петербурзі призвели до того, що висловлювання мадемуазель Рози стали неясними і сприймалися як геть позбавлені адекватного реагування. «Іноколи мадемуазель Роза з подивом оглядалася навкруги, ніби збудившись від сну. Іноді нерозбірливо бурмотіла якісь слова, а коли Елен нетерпляче вигокувала: „Що ви там кажете?“, вона здригалася, її великі запалі очі поверталися, й вона тихо відповідала: – Та нічого, Елен» [10, с. 80].

Добровільно людина адаптується в тому випадку, коли нові способи соціальної дії не суперечать її цінностям, її особистісним якостям [1, с. 193]. «Витягла Ноель із кишені чотки, згадавши, що псалмопівець наказує хвалити Господа „на кожному місці“, хвилину побожно роздумувала, потім почала молитву» [6, с. 124]. Для вихованки французького монастиря-пансіону побожність – це синонім справжньої релігійності, дитинної близькості з Богом. «Але для тутешніх так само samozрозуміле, що в неділю треба спати до півдня, зрештою... як і в будні. <...> А до церкви... Та це ж „банально“...» [6, с. 122]. За зневагу своєї католицької віри інституткою Катрею Ноель змушена навіть вдарити її. «Катря кинула чотки на підлогу й уже піднесла ногу, щоб наступити на них. Та ж у ту мить сталося щось зовсім небувале в інститутських стінах: Ноель скочила, в повітрі майнула піднесена рука з тремтячими пальцями, й ляснув дзвінкий удар по Катриній щоці» [6, с. 125]. Від образливої критики – через прояви власної побожності (відвідини церковних богослужінь) – потерпала й мадемуазель Роза, вихована в дусі європейських католицьких традицій. «Вдома Белла, знизавши плечима, зауважила: – Тепер твоя мадемуазель стає святенницею... Цього лише бракувало...» [10, с. 79].

Не слід, як стверджує В. Ліщинський, вважати, що люди і соціальні групи завжди усвідомлено сприймаються самим індивідом як протилежні йому [6, с. 227]. Ноель і не замислювалася про свою «інакшість», коли почула від мачухи перші контрастні зауваги у свою адресу. «Мачуха враз стала поважна: –

Дивно мені, чого ж там вас вчили? <...> – Танцювати не вчать, до товариської поведінки не призвичаюють...» [6, с. 57]. Тепер, коли мачуха вирішила, що Ноель черницею не буде, «в тутешньому товаристві дівчина була б цілком неможлива, коли б залишилась такою, як є нині» [6, с. 59].

На усвідомленому рівні – своїм зовнішнім виглядом, одягом, манерами – протиставляла себе іншим, «тутешнім» мадемуазель Роза, що могло свідчити про її прагнення повернутись назад, у звичне для себе середовище. «Ніколи вона не ходила зі скуйовдженим волоссям, у недбало стягнутому пеньюарі, в безформних спідницях, які носили товсті росіянки. Мадемуазель Роза була акуратною, точною, старанною, французенкою до кінчиків нігтів, трохи зверхньою, трохи глузливою. Ніколи не почувеш від неї грубих слів» [10, с. 29].

Безперечно, вагомий вплив на процес адаптації здійснюють і ситуаційні фактори – «рівень політичної та економічної стабільності в країні, рівень злочинності, соціальна політика держави тощо» [1, с. 94]. «Ноель загорнулась у м'яку, пушисту намітку, підійшла до полиці та простягла руку на томик Гонгори „Поліфем і Галатея”. Вірші цього автора були б якнайсуворіше викляті в інституті, якби хтось міг їх прочитати. Читаючи кожну друковану сторінку тільки „з других рук”, провірену й процenzуровану, мала Ноель раз-у-раз таке почуття, ніби її примушують їсти з тарілки, що з неї вже хтось їв перед нею» [6, с. 148]. Тому героїня намагалась у всякий можливий спосіб обійти цей нестерпний звичай. Єдиною радістю було для неї читати мовою, якої в інституті не знають. З таких мов дуже підходила їй іспанська.

Політичні та соціальні катаклізми початку ХХ століття в Російській імперії («Війна... Хто тут про це думав, окрім неї й мадемуазель Рози?..» [10, с. 68]; «Відбулася лютнева революція, потім – жовтнева. Місто безлюдне, засипане снігом» [10, с. 82]) спровокували перелом життєвих стереотипів мадемуазель Рози, призвели до повної її соціальної та психологічної дезадаптації. «Вона ховалася за найбуденнішими, найдріб'язковішими справами, однак у ній з'явилась якась нервозність, гарячкова озлобленість, що дивувала Елен. Вона змінилась відтоді, як почалася війна» [10, с. 67].

Крізь призму сюжетної дії Ноель віднаходить, хоч і з гірким досвідом, особливе почуття спільності з Україною та українством. Молода «гаряча» кров, підкріплена силою волі й духу, допомагає їй здолати рубіж між «своїм» і «чужим», щоб остаточно «вкорінитись» на нерідній землі. В пам'яті героїні закарбовуються слова ровесниці-українки: «Чому б і вам не бути в купі з нами? Адже ще ж питання: чи „ваші” Піренеї, чи може „ваша” Україна?..» [6, с. 195].

Інша, уже трагічна, розв'язка полегшує страждання мадемуазель Рози. Беззмістовне існування в чужій країні привело її, як не прикро, до загибелі. Одного туманного вечора на вулиці в неї стався приступ божевілля («Вже пізно, та дім тут поруч. Чому ніхто не засвітив лампу? Мама ніколи не забуває поставити лампу на підвіконня, коли приходять увечері. <...> Ти знаєш, що Марсель приїхав? – спитала мадемуазель Роза, обернувшись до Елен» [10, с. 91]), а потім, відпустивши руку вихованки, вона зникла в тумані. Мадемуазель Роза померла того самого вечора в шпиталі, куди доставили її ополченці,

після того, як вона впала непритомна на розі вулиці. Її впізнали за листом у кишені пальта, останнім отриманим нею листом із Франції.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що в автобіографічній повісті Наталени Королевої «Без коріння» та автобіографічному романі Ірен Немировськи «Вино самотності» проблема «свого / чужого» розглядається крізь призму складного психологічного процесу адаптації героїнь-емігранток до нового середовища. Великий інтерес являє собою комплекс подібних художніх елементів творів, які детермінують етапи входження героїнь у нові спільноти. Ноель та мадемуазель Роза зазнали культурного шоку, що вилився обопільно у відчуття ними тривоги, небажання контактів із місцевими людьми, ворожість щодо представників країни перебування, переживання депресії, аутизації, психосоматичних захворювань, що переходили у фізичні нездужання. Героїні в думках протиставляли своє життя «там» і «тут», виявляли назовні свою прихильність до рідних для них культурних норм та традицій (співом, танцями). На рівень їх культурної дистанції впливали відмінності між «своєю» та «чужою» спільнотами, а саме в мові, релігії, правилах поведінки, одязі тощо, а також у політичних та соціальних умовах проживання. Різниться результат складного пройденого шляху асиміляції Ноель та мадемуазель Розі з новими культурами. Акцент робимо на юному віці Ноель, адже процес інтеграції молодих людей до нового середовища проходить швидше і менш болісно. Похилий вік француженки мадемуазель Розі став перешкодою до адаптації в чужому середовищі. Негативні переживання спровокували смерть у Санкт-Петербурзі.

Доведено аналогічність обраних авторками художніх сюжетів, образів, поетикальних засобів, що загалом дає підстави для проведення українсько-французьких міжлітературних паралелей у період першої половини ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко С. М. Психологічні особливості міжкультурної адаптації особистості до нового етнічного середовища / С. М. Бойко // Зб. наук. праць : Філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. 13. – Ч. 2. – С. 190–197.
2. Будний В. Порівняльне літературознавство : підручн. / В. Будний, М. Ільницький. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
3. Фрейнкман-Хрусталева Н. С. Эмиграция и эмигранты: история и психология / Н. С. Фрейнкман-Хрусталева, А. И. Новиков. – Санкт-Петербург : Государственная академия культуры, 1995. – 153 с.
4. Грицик Г. Наснилась мені Україна (про мову діаспорної поезії) [Електрон. ресурс] / Г. Грицик. – Режим доступу: <http://kulturamovyu.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine46-47-12.pdf>
5. Іванченко О. І. Психологічні особливості адаптації особистості в іноетнічному середовищі / О. І. Іванченко // Зб. наук. праць : Філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. 13. – Ч. 1. – С. 275–282.
6. Королева Н. Без коріння; Во дні они; Quid est Veritas? : [повість, роман, новели, оповідання, спогади] / Наталена Королева. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 672 с.
7. Ліщинський В. І. Психологічні наслідки відчуження як специфічного сприйняття навколишнього світу / В. І. Ліщинський // Зб. наук. праць : Філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. 12 – Ч. 1. – С. 225–231.
8. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – Москва : Радуга, 1970. – 271 с.
9. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепт України в Західній Європі XI–XVIII ст. / Дмитро Наливайко. – Київ : Основи, 1998. – 448 с.

10. Немировські І. Вино самотності : [роман] ; [з фр. пер. Г. Малець]. / Ірен Немировські. – Київ : Унів. вид-во Пульсари, 2010. – 192 с.
11. Oberg K. Culture shock: Adjustments to New Cultural Environments / K. Oberg // *Practical Anthropology*. – 1960. – N 7. – P. 177–182, 277–302.
12. Розумний Я. Батьківщина в поезії Яра Славутича / Я. Розумний. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 179 с.
13. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – Москва : Институт психологии РАН, Академический проект, 1999. – 320 с.

REFERENCES

1. Boiko, S. M. (2008), “Psychological characteristics of personality intercultural adaptation to the new ethnic environment” [“Psykhologichni osoblyvosti mizhkulturnoi adaptatsii osobystosti do novogo etnichnoho seredovyscha”], *Zbirnyk naukovykh prats: Filosofiia, sociolohiia, psycholohiia*, No. 13(2), pp. 190-197. (in Ukrainian).
2. Budnyi, V. and Ilnytskyi, M. (2008), *Comparative Literature [Porivnialne literaturoznavstvo]*, Vyd. Dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv, 430 p. (in Ukrainian).
3. Freinkman-Khrustaleva, N. S. and Novikov, A. I. (1995), *Immigration and immigrants: the History and Psychology [Emigraciya i emigranty: istoriya i psikhologiya]*, Hosudarstvennaya akademiya kultury, St. Petersburg, 153 p. (in Russian).
4. Hrytsyk, H. “I dreamed Ukraine (the language of poetry Diaspora)” [“Nasnylas meni Ukraina (pro movu diaspornoi poezii)”], available at: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-12.pdf>
5. Ivanchenko, O.I. (2008), “Psychological characteristics of individual adaptation to alien ethnic environment” [“Psykhologichni osoblyvosti adaptatsii osobystosti v inoetnichnomu seredovyschi”], *Zbirnyk naukovykh prats: Filosofiia, sociolohiia, psycholohiia*, No. 13(1), pp. 275-282. (in Ukrainian).
6. Koroleva, N. (2007), *Without roots; Vo dni ony; Quid est Veritas? [Bez korinnia; Vo dni ony; Quid est Veritas?]*, Vidrozhenniia, Drohobych, 672 p. (in Ukrainian).
7. Lishchynskyi, V.I. (2007), “Psychological consequences of alienation as a particular perception of the world” [“Psykhologichni naslidky vidchuzhennia yak spetsyfichnoho spryiniattia navkolyshnoho svitu”], *Zbirnyk naukovykh prats: Filosofiia, sociolohiia, psycholohiia*, No. 12(1), pp. 225-231. (in Ukrainian).
8. Lotman, Yu.M. (1970), *The structure of the art text [Struktura khudozhestvennoho teksta]*, Raduga, Moscow, 271 p. (in Russian)
9. Nalyvaiko, D. (1998), *Eyes of West: Reception of Ukraine to Western Europe XIth-XVIIIth century [Ochyma Zakhodu: Retseptsiia Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI-XVIII st.]*, Osnovy, Kyiv, 448 p. (in Ukrainian).
10. Nemyrovsky, I. (2010), *Wine of solitude [Vyno samotnosti]*, Univ. vud.-vo Pulsary, Kyiv, 192 p. (in Ukrainian).
11. Oberg, K. (1960), “Culture shock: Adjustments to New Cultural Environments”, *Practical Anthropology*, No. 7, pp. 177-182, 277-302. (in English).
12. Rozumnyi, Ya. (2009), *Homeland poetry Yara Slavutych [Batkivshchyna v poezii Yara Slavutycha]*, Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv, 179 p. (in Ukrainian).
13. Stefanenko, T.H. (1999), *Ethnopsychology [Etnopsykholohiia]*, Institut psikhologii RAN, Akademicheskij proekt, Moscow, 320 p. (in Russian).

